

ELTE BTK Magyar nyelv és irodalom MA I.

Takács Edit
**Az aspektuális szemléletmódok
konstrukciós jellege a magyarban**
a progresszív jelentéstartalom tükrében

Az aspektus egyike azoknak az igéhez köthető jelentéstartalmaknak, amelyek az utóbbi időben kitüntetett tudományos figyelmet kaptak mind a nemzetközi (Comrie 1976, Dahl 1985, Bybee–Perkins–Pagliuca 1994, Smith 1997 stb.), mind pedig a hazai szakirodalomban (Kiefer 1992 és 2006, Péter 2008, Wacha 1989, Pátrovics 2004 stb.). Az aspektuális kategóriák problémájának előkerülése különösen gyakori a tipológiai munkákban, ami nem meglepő, hiszen az idő- és módjelölők mellett, az aspektus az a szemantikai tartomány, amelyet a leggyakrabban fejeznek ki a különböző nyelvek az igeen megjelenő inflexiós morféimakkal, így remek lehetőséget kínálnak a kutatóknak a különböző nyelvtani rendszerek összehasonlítására. Az aspektus nyelvtani rendszereken belüli centralitását példázza továbbá az is, hogy szinte az összes aspektuselmélet általános, az egyes nyelveken túlmutató szabályosságok és működési mechanizmusok feltárására és leírására tett kísérletet, ami ugyancsak azt bizonyítja, hogy a jelenség háttérében alapvető kognitív megismerő mechanizmusokra húzódnak meg.

Bevezetés

Az aspektus szempontjából alapvető az egészlegesség és a folyamatosság koncepciójának megkülönböztetése, amely a megismerés, illetve az információ feldolgozásának előtér és háttér dinamikus viszonyában való megértését is mutatja (vö. Sternberg–Sternberg 2012: 113–16). Az alapvető kognitív képességekből adódó hasonlóságok azonban a nyelv leírásának szempontjából (azon túl, hogy alapvető

összefüggésekre hívják fel a figyelmet) számtalan veszélyt is rejtenek magukban, mivel nem képesek a nyelv kulturális beágyazottságára és hagyományozódására reflektálni. Az emberi nyelvekre ugyanis hihetetlen diverzitás jellemző, amely nem csak a hasonló szemantikai tartalmakat jelölő hangsorok eltéréseiben, de a nyelvi kategóriák közötti konceptualizációs különbségekben is megmutatkozik. Minden nyelvről elmondható, hogy legalapvetőbb funkciója a kommunikációs helyzetekben betöltött jelentésközvetítő szerepében ragadható meg, valamint hogy a nyelvek alapvetően referenciális természetűek (Sinha 1999), így a nyelvek közötti különbség elsősorban nem az, hogy az egyes nyelvek mit képesek kifejezni és mint nem, hanem az, hogy milyen módon képesek az adott jelentést létrehozni.

Az egyes nyelvek minden egyes eleme rendelkezik valamilyen jelentéssel, sőt még a csendnek, a jelek hiányának is van jelentése a rendszer többi eleméhez való viszonyában, viszont az egyes elemekhez vagy konstrukciókhoz rendelhető jelentések kifejtettségében, illetve sematikusságában jelentős különbségek mutatkoznak. A nyelvi kifejezőeszközök az általuk kifejezett jelentések sematikussága alapján egy kontinuumot alkotnak, amelynek a két végpontját a lexikai kifejezések és a grammatikai struktúrák képezik, közöttük pedig a derivációs morfémák, az inflexiós morfémák és a szabad grammatikai kifejezések alkotnak csomópontokat (Bybee 1985: 11–48). Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy a nyelvi megnyilatkozásokban a különböző lexikai kifejtettséggel rendelkező nyelvi elemek együttműködve, egymás jelentését kidolgozva hozzák létre a közlések jelentését, valamint hogy a jelentésalkotás folyamata alapvetően dinamikus és emergens.

Az aspektuális tartalmak vizsgálatában azonban komoly nehézséget jelent, hogy a megnyilatkozásokban megjelenő események ábrázolásmódjára az igék jelentésszerkezetében sematikusan jelen lévő eseményséma ugyanúgy hatással van, mint az ezekkel összhangban működő grammatikai struktúrák. Az aspektus továbbá egy rendkívül komplex nyelvészeti jelenség, melynek működése olyan szemantikai és grammatikai kategóriákkal is kapcsolatba hozható, mint a külső idő, a tárgyasság és a határozottság fogalmai. Fontos azonban látni, hogy az igék jelentésszerkezetében sematikusan jelen lévő aspektus szempontjából releváns jelentésmozzanatok (pl. telikusság, durativitás, eredményre és célra irányulás) csak a kontextusban kifejtve, más nyelvi elemekkel összhangban képesek az adott esemény aktuális szemléletét meghatározni. Az aspektust tehát konstruálás során, az adott megnyilatkozás kontextusában létrejövő jelenségként kezeltem, amelyet az ige jelentésszerkezete csak sematikusan, potenciálként hordoz magában.

A jelentésképzés dinamikussága tehát alapvető az események aspektuális ábrázolásának szempontjából, amire azonban az (általam ismert) eddigi aspektussal foglalkozó munkák nem fordítottak kellő figyelmet. Jelen munkámban az előbbieket szem előtt tartva igyekszem bemutatni az aspektus működésének konstrukciós jellegét elsősorban a progresszív aspektus magyar nyelvben betöltött szerepének segítségével. A Kiefer Ferenc által (2006: 94) „legbonyolultabb aspektuális kategóriának” nevezet progresszív aspektus megítélése és kezelése a szakirodalomban egy rendkívül problémás témakör, nemcsak azért, mert a magyar nyelv tekintetében a létezése vitatható, hanem azért is, mert az imperfektív (és a perfektív) aspektushoz fűzött viszonya sem teljesen tisztázott a nyelvészeti munkákban (vö. Boogaart–Janssen 2007: 812–28). A kérdés bonyolultságát tovább árnyalja az a tény, hogy a különböző nyelvekben fellelhető aspektuális kategóriák között nem elhanyagolható konceptualizációs különbségek húzódnak meg, amelyek az aspektuális kategóriák univerzalitását tekintve óvatosságra intik a kutatót.

Dolgozatomban először a fő aspektuális ábrázolásmódok (az egészség és a folyamatosság fogalmainak) szembenállását mutatom be, valamint kitérek az ezeket létrehozható két eltérő konceptualizációs technikára. Ezek után részletesebben megnézem a magyar nyelv aspektusrendszerének néhány alapvető szerveződési sajátosságát: az imperfektív és a perfektív szemléletmódok működését, valamint a progresszív aspektus szerepét a rendszerben. A progresszív aspektussal kapcsolatban kitérek az események viszonyba állításának központi jelentőségére, valamint az épp/ éppen partikulák kitüntetett szerepére a progresszív jelentéstartalommal kapcsolatban.

A sikeres kommunikáció szempontjából alapvető az az igény, hogy a megnyilatkozásokban ábrázolt események egymáshoz és a beszéd-időhöz való viszonyát a megnyilatkozó egyértelműen jelölje. Míg az események beszédidőhöz viszonyított helyzetének megadására prototipikusan a külső időjelölők hivatottak (múlt, jelen és jövő időt jelölő elemek), addig az események aspektuális ábrázolása lehetőséget nyújt az események közötti szimultaneitás, illetve egymásutániség kifejezésére. Bár módszertani szempontból a kettő elkülönítése indokolt és szükséges, fontos ugyanakkor látni, hogy a belső és a külső időviszonyok nem elszigetelten működnek, hanem egymást kiegészítve teszik lehetővé a megnyilatkozások időbeli lehorgonyzását.

Az eseményeket alapvetően kétféle módon képes az emberi elme konceptualizálni: egészelegesen vagy folyamatukban. Az egészelegesen

**Az aspektuális
ábrázolásmódok
létrehozásának
különböző
technikái**

ség és a folyamatosság szembenállása valószínűleg olyan elemi megismerő mechanizmusokból táplálkozik, mint a Gestalt pszichológiából jól ismert előtér és háttér, illetve alap és alak viszonyának működése (vö. Sternberg–Sternberg 2012: 113–16), valamint bizonyos szintű analógiát mutat az entitások folyékony, illetve szolid tárgyakként való kategorizációjával, amely a nyelvtan szintjén legmarkánsabban talán a megszámlálható és a megszámlálhatatlan főnevekben jelenik meg (vö. Huumo 2009). Az egészelegesen megjelenített események jól körülhatárolható, zárt határokkal rendelkeznek, tipikusan az esemény-séma egészét lefedik (pl. *megírja a levelet*), szemben a folyamatos ábrázolásmóddal, amely nem jeleníti meg az események természetes végpontjait (pl. *ír*), valamint képes olyan általános állapotok megadására is, mint például a *létezik*, melynek eseményszerkezete semmiféle belső változást nem profilál. Míg az eseményék egészeleges ábrázolása elsősorban a figurával, a figyelem előterében álló, jellemzően egyértelmű határokkal rendelkező entitással rokonítható, addig a folyamatok ábrázolása a sokkal homogénebb szerkezetű alapra hasonlít, ami a különböző aspektuális ábrázolásmódok prototipikus szövegbeli viselkedésére is kihat (Wallace 1982). Az egészeleges ábrázolásmód ugyanis zártsága miatt sokkal alkalmasabb az elbeszélések gerincét képező történet előremozdítására, mint a folyamatos szemléletmód, amely elsősorban a narratív szekvencián kívüli háttér-információk jelölését szolgálja (Hopper 1982).¹

A folyamatosság és az egészelegesség szembenállása bár univerzálisnak tekinthető, az aspektuális szemléletmódok létrehozására különböző technikákat találhatunk az egyes nyelvekben. A tipológiai munkák tanúsága szerint (Dahl 1985, Bybee–Perkins–Pagliuca 1994) gyakori módszer, hogy a különböző nyelvekben van egy grammatikai és szemantikai szempontból jelöletlen alak, amelyhez ha bizonyos inflexiós vagy derivációs morféma kapcsolódik, illetve ha meghatározott perifrasztikus kifejezésekben vagy grammatikai struktúrákban fordul elő, akkor megváltozik az esemény szemlélete. Az egyik technika szerint a nyelv alapigéi sematikusan az esemény-séma egészét kódolják, amelyből egy viszonylag homogén belső időpillanat kidolgozásával, és ezáltal a figyelem előterébe helyezésével képesek az eseményt folyamatában ábrázolni. Erre a típusra példa lehet az angol,

---

¹ A szöveg értelmezése ugyanakkor nem csak az események aspektuális ábrázolásán múlik. A külső idő, a modalitás, illetve a világról szerzett kontextuális tudás is fontos szerepet játszik az adott szövegben megjelenő események közötti viszonyok, valamint a megnyilatkozás beszédeseményhez való kapcsolatának megfelelő feldolgozásában. (vö. Boogaart–Janssen 2007)

ahol prototipikusan a folyamatos szemléletű szerkezet a szembenállás jelöltebb tagja, és ezzel párhuzamosan a szemantikailag kidolgozottabb forma is.

- (1) *I wrote a novel.* ('Írtam/megírtam egy regényt.')
- (2) *I was writing a novel.* ('Épp írtam egy regényt.')

A fenti példákban a *write* 'ír' lexikailag az eseményséma egészét jelöli, amit az bizonyít, hogy különösebb változtatás nélkül múlt időben képes a regényírás összes fázisát magába foglalni, a folyamat kezdetétől a könyv elkészültéig (1). A (2) példában azonban egy sajátos grammatikai struktúra, az angol progresszív (a *be* segédige megfelelő alakjának és az ige *-ing* szuffixumos formának együttes megjelenése lehetővé) teszi, hogy az ábrázolt esemény középső fázisa, azaz magának az írásnak a folyamata kerüljön a figyelem előterébe, miközben a folyamat kezdete és vége háttérbe szorul. Az alapige alapvetően egészszleges szemléletét továbbá az is mutatja, hogy jelen időben az alapalak önmagában nem képes a megnyilatkozást kizárólag a beszédesemény idejéhez kötni, mivel kognitív szempontból egy hosszabb ideig tartó cselekvést nehezen lehet egyszerre befejezett egészszleges és folyamatban lévő eseményként ábrázolni, ezért jelen időben a megnyilatkozás egy jóval általánosabb habituális (szokásra utaló) értelmezést kap (*I write novels*²). Ha az eseményt a beszédesemény idejében fennálló folyamatként szeretnénk ábrázolni, akkor az angolban a progresszív konstrukciót kell használnunk (*I'm writing a novel.* 'Épp regényt írok').

Egy másik lehetséges és ugyancsak elterjedt módszer viszont az előbb vázolt rendszerrel pont ellentétesen működik, mivel az alapigéhez sematikusan nem az egész eseménysémát rendeli, hanem tipikusan a cselekvésre jellemző mozdulatsort jelöli. Ezekben a nyelvekben, amelyekre példa a magyar is, az eseményeket csak úgy lehet egészszlegesen ábrázolni, ha valamilyen természetes határpontot, amely általában végpont, de jelölheti egy állapot beálltát is, a figyelem előterébe helyezünk.

- (3) Pali írta a levelet.
(4) Pali megírta a levelet.

A fenti példákban látható, hogy ennél a technikánál az egészszleges ábrázolásmód (4) a formailag jelöltebb, szemantikailag pedig komplexebb, specifikusabb forma. Míg az esemény folyamatos ábrázolása kizárólag az írásra jellemző mozdulatsort helyezi a figyelem előterébe,

² Érdeemes megfigyelni, hogy a habituális értermezéssel párhuzamosan a megnyilatkozás már nem egy egyszeri eseményre vonatkozik, hanem magában hordozza az esemény megismétlődésének lehetőségét is.

addig a (4) példában azáltal, hogy kidolgozzuk a cselekvés befejezésének, a levél elkészültének jelentésmozzanatát, az esemény szemlélete egészlegessé válik. Mivel ennél a típusnál a folyamatos alak a szemantikailag kevésbé kidolgozott forma, ezért ezt az alakot, illetve szemléletmódot imperfektívnek szokás nevezni, szemben a szemantikailag jóval specifikusabb angolban látott progresszívvel, amely az állapotokkal és a habituális ábrázolásmóddal csak nehezen egyeztethető össze (Comrie 1976: 32–40).

A két rendszer között a kidolgozás eltérő irányát példázza továbbá az is, hogy azoknál a nyelveknél, ahol az esemény perfektív, azaz egészes ábrázolása az esemény határoltságának kiemelésével érhető el, ott az aspektusjelölők jellemzően lativusi irányjelölőkből grammatikalizálódtak és derivációs elemekre hasonlítanak, szemben a progresszív szemlélettel, melyet főleg statikus jelentésű határozószókból vagy igékből kialakult inflexiók morféimák vagy grammatikai struktúrák fejeznek ki (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994: 55). Érdekes azt is megfigyelni, hogy a magyarban, ahol az egészes ábrázolásmód, vagyis a perfektív alak a jelöltebb és szemantikailag kidolgozottabb forma jelen időben elsősorban jövőbeli referenciával rendelkező eseményt jelenít meg (*Megírom a levelet.*), míg az angol non-progresszív alaknál a habituális olvasat a legtermészetesebb (vö. *I write novels.*).

A két technika között természetesen számos hasonlóság fedezhető fel, a kifejezett jelentések között pedig rengeteg megfelelést találhatunk. A *Levelet írok.* imperfektív szemléletű egyszeri eseményt megjelölő magyar mondat például nagyjából lefedi a megfelelő angol progresszív mondat által lefedett jelentéstartalmakat (*I am writing a letter.*). A jelöltségbeli különbségek továbbá nem hatnak ki az egészeség és a folyamatosság általános diskurzuspragmatikai funkciójára, ugyanakkor fontos látni, hogy az aspektuális rendszerek egyes nyelvekben való szerveződése szempontjából koránt sem elhanyagolható, hogy ha kidolgozottságbeli különbség van a szemléletmódok között, akkor melyik az alapvető aspektuális oppozíció szemantikailag sematikusabb és specifikusabb tagja.

Az előbbieken láttuk, hogy a progresszív szemlélet egy olyan speciális folyamatos ábrázolásmódnak tekinthető, amely az egész eseményséma középső fázisát dolgozza ki és helyezi a figyelem előterébe, szemben az eseményséma egészét mozgásba hozó szemantikailag sematikusabb alapalakkal. Míg az angolban a progresszív szemléletmód az aspektuális rendszer egyik alapkategóriájának tekinthető, addig a magyarban az imperfektív és perfektív szembenállása képezi az as-

pektusrendszer gerincét. A továbbiakban a magyar aspektusrendszer sajátosságait fogjuk röviden megvizsgálni külön tekintettel a progresszív jelentéstartalom kifejezésének lehetőségeire.

A magyarban az alapigék jellegzetesen imperfektív szemléletűek, azaz a cselekvés vagy a történés egy általános jellemzőjét helyezik a figyelem előterébe. Az ír esetében például az ige alapjelentése egy olyan cselekvés képét hívja elő, amely során valaki egy eszközzel jeleket hagy egy másik felületen. Az előző részben láttuk, hogy a sematikusabb jelentésű imperfektív alakból egy természetes határpont kidolgozásával és kiemelésével lehet az esemény szemléletét egészlegessé, perfektívvé tenni. Az ír esetre visszatérve, ha kidolgozzuk a folyamat természetes végpontját, például az adott írásmű elkészültének pillanat, akkor ez az egész eseménysémát működésbe hozza, így képesek vagyunk az eseményt egészlegesen, perfektíven ábrázolni (*megírta a levelet*). A nehézséget csupán az jelenti, hogy nagymértékben függ az igétől, illetve az általa jelölt cselekvéstől, hogy milyen természetes határpontot vagy határpontokat vagyunk képesek az adott cselekvéshez asszociálni. Megint csak az ír példájára visszatérve a *megír* mellett a *kiír*, *beír*, *felír*, *leír* stb. ugyanannak a folyamatnak és a folyamat befejezésnek más és más dimenzióját dolgozzák ki, de találunk példát olyan igékre is, melyek rendkívül általános állapotokat jelölnek, mint például a *létezik*, melynek a jelentésszerkezetéből nem tudunk semmiféle természetes határpontot kidolgozni.

A magyarban az események aspektuális ábrázolása konstruálás során jön létre, tehát attól függően vagyunk képesek a különböző eseményeket egészlegesen ábrázolni, hogy valamilyen természetes határpont a jelentésszerkezetükben mennyire centrális helyet foglal el. Az igék jelentésszerkezetében a természetes határpont központisága perfektivitási potenciálként jelenik meg, amely minél magasabb, azaz minél központibb részét képezi egy természetes változás pillanata az eseményszerkezetüknek, annál könnyebben vagyunk képesek az adott igéknél a megnyilatkozásokban a változás pillanatát előtérbe helyezni, és így az eseményt egészlegesen ábrázolni. A perfektivitási potenciál elsősorban egy szemantikai jelenség, amely olyan szemantikai komponensek összjátékából emelkedik ki, mint a telikusság, a durtivité, az esemény eredményre vagy célra irányultsága, illetve a szemelfaktivitás, de olyan fogalmakkal is kapcsolatba hozható, mint a tárgy határozottsága és a külső idő. Ugyanakkor fontos látni, hogy az események aspektuális ábrázolása, a különböző szemantikai komponensek kidolgozása és figyelem előterébe helyezése mindig az adott

**A magyar nyelv
aspektuális
sajátosságai**

megnyilatkozásban valósul meg, így az igék által hordozott ábrázolási lehetőséget csak a különböző konstrukciókban vagyunk képesek megalkotni. A konstrukciók pedig, mivel az egyes igék perfektivitási potenciálja és kidolgozottságuk mértéke eltérő lehet, alapvetően skáláris természetűek.

(5a) *Pál fut.* – *Pál tegnap a szigeten futott.*

(5b) *Pál 2 km-t futott.* – *Pál lefutott 2 km-t.*

A *fut* igéről általánosságban elmondható, hogy olyan cselekvést profilál, amely hosszabb ideig fenntartható és elsősorban iránnyal aszociálható (pl. *befelé fut*). A fenti példákban az (5a) jelű mondatok az eseményt imperfektív szemléletű, folyamatban lévő eseményként ábrázolják, így magára a cselekvésre jellemző mozgulatsorra irányítják a figyelmet. Az (5b) sorban szereplő mondatok azonban (elsősorban a tárgy által) a megtett utat teljesítményként jelenítik meg, így az eseményt egészlegesen ábrázolják.

(6a) *Béla ír.* – *Béla levelet írt.* – *Béla írta a levelet.*

(6b) *Béla írt egy levelet.* – *Béla megírta a levelet.*

Az *ír* esetében a tárgyi vonzat azt az eredményt jelöli, amire az írás irányul, így a tárgyi vonzat (a *futtal* ellentétben) az imperfektív szemléletű (6a) mondatokban is megjelenhet, ha a konstrukciók nem a levél befejezését, hanem az ahhoz vezető folyamatot állítják a figyelem előterébe. A (6b) mondatok szemlélete viszont már perfektív, mivel a cselekvést lezárult egészként ábrázolják, mely elérte természetes végpontját.³

(7a) *Jani dob.* – *Jani Katinak dobja a labdát.*

(7b) *Jani Katinak dobta a labdát.* – *(Jani eldobta a labdát.)*

A (7) példákban található *dob* egy rendkívül rövid ideig fennálló cselekvést profilál, amely inherens végpontot tartalmaz, tehát szükségszerűen magában foglalja az esemény befejeződésének pillanatát. Ennek következtében rendkívül könnyű az eseményt egészlegesen ábrázolni, így elég ha az eseményt múlt időben jelenik meg ahhoz, hogy a közlés perfektív szemléletű legyen (*Jani Katinak dobta a labdát.*). Érdeemes továbbá megfigyelni, hogy az igekötős alak (*Jani eldobta a labdát.*) egy másik perspektívából, a labda szempontjából ábrázolja az eseményt, míg az igekötő nélküli változatnál Kati az elsődleges figura.

³ A *Béla írt egy levelet.* mondat perfektív szemléletéhez valószínűleg a határozatlan névelő számnévi gyökerei is hozzájárulnak, mivel a több lehetséges levélből az az egy, amelyik elkészült egyfajta teljesítményként jelenik meg.

Az előbbi példák mindegyikéről elmondható, hogy az (a) sorokban található imperfektív konstrukciók elsősorban magát a cselekvést, a cselekvésre jellemző mozdulatsort állítják a figyelem előterébe, míg a perfektív szemléletű (b) mondatok viszont az egészleges ábrázolás által képesek túlmutatni a cselekvésen és az esemény befejeződése utáni állapotokra irányítani a figyelmet. Jellemző még az igekötős alakok kitüntetett szerepe a perfektív ábrázolásmód megalkotásában, érdemes ugyanakkor megfigyelni, hogy nem csak az igekötős igékkel vagyunk képesek a különböző cselekvéseket egészlegesen ábrázolni, illetve hogy a konstrukciók között nem csak aspektuális különbségek fedezhetők fel (pl. a *lefutott 2 km-t* az eseményt tervezettként jeleníti meg, szemben a *futott 2 km-t* szerkezettel).

Korábban láttuk, hogy a progresszív egy olyan speciális szemléletmód, amelynek elsősorban az adja a kitüntetett jelentőségét, hogy azokban a nyelvekben ahol jellemzően az alapigék sematikus az egész eseménysemát kódolják, ott a közbülső folyamat kiemelésével és a figyelem előterébe helyezésével a progresszív alakok képesek az eseményt folyamatában ábrázolni. Ezekre a nyelvekre az angol mellett (*John is singing* 'János éppen énekel') példa lehet még a spanyol (*Juan está cantando*) vagy az olasz (*Gianni sta cantando*) is (vö. Comrie 1976: 32–51), a magyarban azonban a progresszív aspektus nem képezi az aspektuális rendszer központi kategóriáját. A magyarban jellemzően egy sematikus imperfektív alalakból, mely a cselekvés vagy a történet egy általános jellemzőjét helyezi a figyelem előterébe, konstruálás során egy természetes határpont kiemelésével és kidolgozásával lehet az eseményt egészlegesen ábrázolni. Az angol szemantikailag specifikus progresszív konstrukciójával szemben tehát a magyarban egy szemantikailag sematikusabb és alakilag is kevésbé komplex forma található, ami a kontextustól függően kifejezhet folyamatban lévő eseményt (Épp írtam a levelet, amikor...), szokást (Újabban regényt írok.) és befejezett perfektív eseményt is (*Tegnap írtam egy levelet.*). Logikusan nézve a progresszív jelentéstartalmat, melynek alapjelentése a tipológiai munkák tanúsága szerint, úgy ragadható meg, hogy a cselekvőt egy esemény közepén helyezi el (Bybee–Perkins–Pagliuca 1994: 133), a jóval sematikusabb imperfektív alak jelentésének le kellene fednie.

A progresszív jelentéstartalom kifejezésének módjai a magyarban

- (8) *He is reading a book.*
(9) (Épp) *könyvet olvas.*

A (8) és a (9) példában található mondatok valóban ugyanazt a jelentést fejezik ki, mind a kettő elképzelhető válaszként a *Mit csinál*

X? kérdésre, azaz mind a kettő egy beszédeseménnyel párhuzamosan zajló eseményt jelenít meg. A progresszív szemléletmód egy fontos hozadéka, hogy mivel az eseményre jellemző belső folyamatot emeli ki, ezért a kontextusban az ábrázolt esemény referenciapontját gyakran egy másik esemény szolgáltatja (vö. Épp könyvet olvasott, amikor..., *He was reading a book, when...*), amely jelen időben jellemzően maga a beszédesemény (vö. Comrie 1976, Smith 1997, Dahl 1985). Az események viszonyba állítása a magyar progresszív szemlélet megalkotása szempontjából a hazai szakirodalomban fontos kritériumként jelenik meg, ami nem is meglepő, hiszen a magyarban a progresszív jelentéstartalom kifejezésének nincsenek egyértelmű, grammatikalizálódott jelölői, így ezt a speciális jelentéstartalmat szinte csak úgy vagyunk képesek konceptualizálni, ha a folyamatot egy másik, jellemzően rövidebb ideig fennálló eseményhez viszonyítjuk. A magyarban továbbá az éppen, épp, (*pont*) partikulák megjelenése az ige előtt képes a figyelmet hangsúlyozottan az esemény folyamatszerűségére irányítani, így egyértelművé tenni a progresszív szemléletet, aminek következtében a szerkezet hasonló megkötésekkel működik, mint az angol progresszív szerkezetek. Az éppen ugyanis, a más nyelvekben talált progresszív konstrukciókhoz hasonlóan, az általános állapotokat jelölő igéket nem képes progresszív szemlélettel ábrázolni (pl. *Épp létezett, amikor...), mivel az ilyen állapotokat nem lehet tetszés szerint abbahagyni, és utána újra elkezdni, így nagyon nehezen lehet kizárólag az adott időpillanatot általuk meghatározni. Elmondható tehát, hogy ha egy imperfektív szemléletű eseményt egy másik, rövidebb ideig fennálló eseménnyel időben szimultán viszonyba állítunk, azaz egyidőben történő eseményekként ábrázoljuk őket, akkor ki tudjuk fejezni a más nyelvekben az aspektusrendszer szempontjából központ speciális progresszív jelentéstartalmat.

A magyarban azonban az aspektuális nézőpontokkal összefüggő kidolgozási irány pont ellentétes az angolban meglévővel, azaz egy sematikusabb folyamatos szemléletből lehet megkonstruálni az események egészes ábrázolását nem pedig fordítva, így az aspektuális szemléletmódok is némiképp másképp szerveződnek. Az előbbieken bemutatott, progresszív jelentés kifejezésére alkalmas szerkezet használata ugyanis nem korlátozódik kizárólag a folyamatos imperfektív szemléletű eseményekre.

(10) *Péter épp belépett a lakásba, amikor megcsörrent a telefon.*(11) *Éppen hallgatta a rádióban a híreket, amikor megcsörrent a telefon.*

A (10) példába két perfektív szemléletű eseményt jelenít meg, melyek megközelítőleg egy időben következtek be, a belépés pillanata csak kevésel előzhette meg a másik esemény beálltát, a (11) példában viszont a főmondatban a hírek hallgatása a rádióban egy folyamatként reprezentálódik, amelyet a telefon megcsörrenése szakít meg. Az angol nyelvben nem lehetne a fenti példákban megjelenő jelentéstartalmakat ugyanazzal a szerkezettel kifejezni, mert míg a (11) mondat angol változatában progresszív szerkezet szerepelne, addig a (10) mondatban ugyanaz a szerkezet nem fordulhatna elő. Fontos még megfigyelni, hogy a példákban megjelenő szerkezeti hasonlóságokat, a magyar nyelv sajátos aspektuális rendszerén túl, az éppen/épp partikulák funkciója is nagymértékben elősegíti, támogatja. A (10) mondat ugyanis, ha az ige előtt nem jelenne meg az épp partikula (*Péter belépett a lakásba, amikor megcsörrent a telefon.*), akkor az események között nem elsősorban időbeli, hanem kauzális kapcsolatot profilálna a szerkezet.

Az éppen és a hozzá hasonló partikulák (épp, pont) azonban nem tekinthetők aspektusjelölő elemeknek, mivel alapvető funkciójuk nem az események ábrázolásmódjának megváltoztatásában, hanem a közvetlenül utánuk álló tartalom nyomatékosításában ragadható meg. Az éppen partikula az ép melléknév *-n* határozóragos alakja, melynek jelentése valószínűleg 'teljesen, egészen' lehetett, különböző határozószók és mutató névmások mellett vált nyomatékosító, kiemelő funkciójú elemmé (TESz). Kialakulásától kezdve egészen a mai napig az éppen partikula rendkívül gyakran bővít névszói tartalmakat, kiemelési funkciója során pedig képes olyan, a megnyilatkozó attitűdjéhez kapcsolódó, speciális jelentéstartalmak kifejezéséhez is hozzájárulni, mint az irónia, a kételkedés vagy a meglepettség (pl. *Éppen őt kérték meg a program telepítésére, mikor azt sem tudja, hol kell bekapcsolni a gépet?*).

A (10) és a (11) példákban azonban az éppen partikula azáltal, hogy az ige által kifejezett jelentéstartalomra irányítja a figyelmet képes az eseményt egy másik eseményhez (amelyet a fenti példákban a mellékmondat tesz explicitté) közel egy időben zajló eseményként ábrázolni. Bár a kiemelés módszere ugyanaz a két mondat esetében, az ábrázolt események szemlélete mégis különböző, mivel a partikula kizárólag az ige olyan jelentésmozzanatát képes kiemelni, ami már a figyelem előterében áll. Ebből kifolyólag, az imperfektív szemléletű ige esetében (éppen hallgatta híreket) az éppen azt a jelentésmozzanatot emeli ki, amit az ige sematikusán kódol, tehát az eseményre jellemző cselekvést, a hallgatás folyamatát állítja hangsúlyozottan a fi-

gyelem előterébe. A perfektív alaknál azonban az éppen már képtelen kizárólag magára a folyamatra irányítani a figyelmet, mivel a perfektív szemléletet konstruálásának legfőbb jellemzője, hogy egy természetes határpont kidolgozásával (és ezáltal előtérbe helyezésével) alkotható meg, így az éppen csak a már kidolgozott határpontot, az események közötti váltás pillanatát képes tovább nyomatékosítani (vö. éppen meghallgatta a híreket, amikor...).

Természetesen nem állítható a perfektív szemléletű eseményről, hogy az imperfektív konstrukcióhoz hasonlóan, ha egy másik eseménnyel egy időben bekövetkezőnek ábrázoljuk, akkor a szerkezet egy progresszív szemléletű eseményt fog profilálni, ugyanakkor fontos látni, hogy az említett szerkezet a perfektív eseménnyel (ha más-képp is) legalább annyira speciális jelentést hoz létre, mint ugyanaz a szerkezet az imperfektív jelentéstartalomnál. Az imperfektív eseménynél a szerkezet az eseményre jellemző általános mozdulatsort, az esemény befejeződése előtti folyamatot egy másik esemény háttereként határozza meg, a perfektív szemléletű eseményeknél viszont az lesz hangsúlyos, hogy egy esemény befejeződése és ezáltal egy új állapot beállta csak röviddel előzte meg egy másik esemény bekövetkezését. A szerkezet, amely két esemény közel szimultán viszonyba állításán nyugszik, a magyar szempontjából továbbá azért kimondottan érdekes, mert a szerkezeten belül skalaritás fedezhető fel, ami közelebb vihet az imperfektív és a perfektív szemléletek konstrukciós jellegének és működésének megértéséhez.

A magyar aspektusrendszerrel kapcsolatban a korábbiakban láttuk, hogy alapvetően az események imperfektív és perfektív szemléletű ábrázolásmódján nyugszik, amely szemléletmódokat a különböző igék jelentésszerkezetéből kiindulva, az igék perfektivitási potenciáljához mérten vagyunk képesek megkonstruálni. Mivel eltérések lehetnek a különböző igék jelentésszerkezetében megjelenő az eseményszerkezet szempontjából releváns jelentésmozzanatok központisága⁴, valamint ezek kontextusban való kidolgozottsága között, ezért a különböző jelentéseket kódoló szerkezetek is alapvetően skalaritás természetűek lesznek. Ennek következtében többféle konstrukcióval is ki tudunk fejezni ugyanolyan szemléletű eseményeket, az egyes szerkezetek között azonban a kidolgozottság szempontjából lényeges különbségek figyelhetők meg.

---

4 Az eddigiekben kizárólag a perfektív szemléletről és a szemlélettel kapcsolatban a határpont elérésének központi jelentőségéről beszéltünk, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy egyes (esetenként improduktív) gyakorító és kicsinyítő képzőkkel vagy egyszerűséget kifejező igékkel is képesek hatással lenni az események szemléletére, ábrázolásmódjára (pl. *vág* – *vagdal*, *csuk* – *csukogat*, *csillog* – *csillan* – *megcsillan* stb.) (vö. Kiefer 2006: 137–204)

(12) <i>Béla írt.</i>		
(13) <i>Béla levelet írt.</i>		
(14a) <i>Béla írta a levelet.</i>	(14b) <i>Béla írt egy levelet.</i>	↓ elaboráció
(15) <i>Béla megírta a levelet.</i>		↓

A fenti példák az írás folyamatának aspektuális ábrázolása szempontjából releváns jelentéskomponensek kidolgozását figyelhetjük meg, amely ilyen módon az igében sematikus megjelenő protoállítás elaborációjának tekinthető (Imrényi 2009). Mivel az írás egy prototipikusan eredményre irányuló cselekvés, ezért az esemény egészes ábrázolása szempontjából a folyamat természetes végpontjának elérése, azaz valamilyen írásmű elkészültének a mozzanata a meghatározó. Az első oszlopban található példák imperfektív szemléletűek, mivel elsősorban magát a cselekvést helyezik a figyelem előterébe, habár az eredményre utaló tárgy ezekben a folyamatos ábrázolásmódú kijelentésekben is megjelenhet. A (13) mondatban a tárgy generikus értelemben, igemódosítóként jelenik meg a szerkezetben, így nem egy meghatározott levél elkészültére utal szemben a(14) példákkal, hanem a levélírás folyamatát jeleníti meg⁵. A fenti szerkezetek közül talán a (14) példák a legérdekesebbek, mivel múlt időben a határozott és a határozatlan tárgyat tartalmazó szerkezetek aspektuális szemlélete eltérő. Hogy miért a határozatlan tárgyas mondatokhoz kapcsolódik az egészes képzet, arra nem tudunk megnyugtató magyarázatot adni, ám valószínűsíthető, hogy a névelő számnévi eredete miatt a tárgyat elért mennyiségként, egyfajta teljesítményként ábrázolja, így lehetővé teszi az esemény egészes ábrázolását (vö. *futott 2 km-t*). Az igekötő megjelenése a (15) példában pedig tovább erősíti az esemény perfektív ábrázolásmódját, mivel a tárgy segítségével egyértelműen az esemény befejeződésének mozzanatára, a levél elkészültére irányítja a figyelmet. Fontos hangsúlyozni, hogy az egyes szerkezetek között természetesen nem csak aspektuális ábrázolásbeli különbségek vannak, hiszen az egyes szerkezetek kidolgozottságával párhuzamosan az eseményt különböző perspektívákból képesek ábrázolni, így az esemény más és más mozzanata kerülhet előtérbe (vö. Langacker 2008: 73–85). A fenti példák kapcsán érdemes még felhívni a figyelmet az igeidő kitért szerepére az esemény szemlélete kapcsán, mely egyfajta

⁵ Bizonyos kontextusban elképzelhető, hogy (13) igemódosító mondat (de akár a (12) kizárólag az alanyt és az alapigét tartalmazó mondat is) egy egészes befejezett eseményt jelöl, amelynek eredményeképpen elkészült valamilyen írásmű, ám maga a szerkezet csak a cselekvés egzisztenciális tényét fejezi ki, a cselekvés eredményéről nem ad semmilyen egyértelmű információt a szerkezet.

keretet ad a különböző szemléletek konstruálási lehetőségeinek. Mivel jelen időben, amely prototipikusan a beszédesemény idejét jelöli, csak nagyon nehezen vagyunk képesek egy hosszabb ideig fennálló egyszeri eseményt egészelegesen ábrázolni⁶, ezért az *ír* ige konstrukcióinak jelen időben nem feltétlenül lesz ugyanaz a szemléletük, mint múlt időben. Jelen időben ugyanis az *ír* csak az igekötős konstrukcióban képes az eseményt egészelegesen ábrázolni (*Béla megírja a levelet.*), de ebben az esetben a mondat egy kissé furcsán hat és kizárólag közel jövőben bekövetkező eseményként vagyunk képesek értelmezni a megnyilatkozást. Elmondható tehát, hogy az *ír* ige különböző kidolgozottsági szintű konstrukciói közül az eredményt elaboráló tárgyat és az igekötős (*megír*) alakot egyaránt tartalmazó mondat a perfektív szemlélet szempontjából leginkább meghatározott szerkezet, amely az eseményeket időbeli viszonyba állító *éppen* partikulás mondatoknál is meghatározó. A jelen idő aspektuális ábrázolásra tett hatásához ugyanis rendkívül hasonló jelenséget figyelhetünk meg az *éppen, épp (pont)* partikulákat tartalmazó múlt idejű mondatok esetében is.

(16) *Béla ír egy levelet. Béla éppen írt egy levelet, amikor...*

(17) *Jani (épp) dobja a labdát Katinak. Jani éppen dobta a labdát Katinak, amikor...*

A fenti példákban látható szerkezetek olyan jelentésmozzanatokat dolgoznak ki és helyeznek a figyelem előterébe, amelyek a perfektív ábrázolásmód szempontjából rendkívül relevánsak, így múlt időben egy egészelegesen befejezett eseményt jelenítenek meg (vö. *Béla írt egy levelet. Jani Katinak dobta a labdát.*). Viszont a (16) és (17) mondatokban a szerkezetekben nem jelenik meg az igekötő, mely tovább erősítené az események egészelegesen szemléletét, így jelen időben az alapigére jellemző cselekvés marad a figyelem fókuszában, amely az *éppen* partikula segítségével a múlt idejű közléseknél is elérhető, de jelen időben is tovább erősítheti, egyértelművé teheti a folyamatos ábrázolásmódot.

Az igekötők kitüntetett szerepe az események aspektuális ábrázolásában annak köszönhető, hogy grammatikalizálódott elemek, melyek sematikusán az esemény egy bizonyos jelentéskomponensét emelik ki, a jelentéstartalom pontos kidolgozása, viszont az esetek többségében egy vonzatra hárul (vö. **valaki megír vs. valaki megír valamit*).

6 A szláv nyelvek többségében, ahol az aspektuális ábrázolásmódok jelölése rendkívül szabályozott, hiszen affixumokkal az igealakon konzekvensen jelölt az esemény szemléletmódja, a perfektív igék jelen időben való használata jövőreferenciát fejez ki. (Pátrovics 2004: 13–35)

Az ősi igekötők (*meg, el, be, ki, fel, le*) mindegyike lativusi határozószókból alakult ki, melyek prototipikusan egy mozgásos cselekvés végcéljának elérésének mozzanatát dolgozták ki (pl. *bemegy a házba*), így egy természetes határpont kidolgozása által képesek voltak az eseményt egészelegesen ábrázolni. Grammatikalizációjuk során az igekötők jelentése sematizálódott ugyan, de perfektívizáló szerepükben a határpont sematikus kidolgozásának jellemzője megmaradt (D. Mátai 1992). Az igekötők azonban rendkívül heterogén csoportot alkotnak és nem tekinthetők tisztán perfektíváló elemeknek, mivel egészeleges szemléletű eseményeket nem csak igekötős igét tartalmazó konstrukciók segítségével tudunk kifejezni, valamint nem minden igekötős igét tartalmazó szerkezet lesz automatikusan perfektív aspektusú (Kiefer 2006, Kiefer–Ladányi 2000). Az esetek többségében egy alapige több igekötővel is alkothat szerkezetet és a létrejött konstrukciók jelentése nem mindig kiszámítható (pl. *elismétel, felavat*), ugyanakkor a *meg* kivételével a legkorábbi keletkezésű igekötők mindegyike többé-kevésbé őrzi ősi helyviszonyjelentését, amely elsősorban a valamilyen mozgást vagy irányulást kifejező igék mellett rendkívül markáns (pl. *leszáll, felnéz*). Ezek a Kiefer (2006: 118–131) által transzparens igekötős igéknek nevezett szerkezetek, melyekben az igekötő lativusi irányjelentésében szerepel, az események aspektuális ábrázolása szempontjából rendkívül különlegesen viselkednek.

(18) Péter épp felment az emeletre, amikor megcsörrent a telefon.

(19) Péter épp ment fel az emeletre, amikor megcsörrent a telefon.

A (18) példa főmondatában egy olyan eseményt találunk, ahol a cselekvés természetes végpontját, a cél elérésének pillanatát az igekötő és a helyhatározói vonzat egyértelműen kidolgozza és a figyelem előterében helyezi, így az igekötős szerkezet elé kerülve az *épp* csak a már kidolgozott és kiemelt természetes végpontot képes tovább nyomatékosítani. Ezáltal pedig a (18) mondatban ábrázolt esemény egészelegesen reprezentálódik, melynek befejeződése egy másik esemény bekövetkezésével közel egy időben történik, annak háttéréül szolgál. A (19) példában viszont a korábbiakban látott, kidolgozásból adódó szemléleti meghatározottság a *felmegy* ige inverz alakja miatt nem érvényesül, kvázi a perfektív szemléletű eseményt képesek vagyunk újra folyamatában szemlélni. A jelenség érdekességét az adja, hogy ha az *éppen, épp* partikulák magát az eseményt emelik ki, akkor az igekötő és az ige inverziója csak szemantikailag rendkívül meghatározott esetekben következhet be és (az egyéb inverz konstrukciókkal ellentétben) hatással van az esemény szemléletére. Ha ugyanis az *éppen* partikula

után az igekötős ige inverzióval áll, akkor a partikula csak az alapige által kifejezett cselekvés általános jellemzőjére tudja a figyelmet irányítani, így a szemelfaktív igék kivételével, melyek eseményszerkezete kizárólag a változás pillanatából áll, az *éppen* az igére jellemző cselekvés folyamatát emeli ki és állítja viszonyba más eseményekkel (vö. *Péter épp ment fel az emeletre, amikor...*). Mivel azonban ebben a szerkezetben a partikula inverzió esetén csak az alapige eseményszerkezet szempontjából releváns központi jelentéskomponensét képes nyomatékosítani, ezért az igekötő jelentése aktualizálódik a konstrukcióban, így kizárólag lativusi irányulást képes kifejezni, az esemény szemléletére már nem tud hatással lenni (vö. *Péter épp ment fel felé az emeletre, amikor*). Az igekötős szerkezetek közül azonban nem mindig lehet az igekötő ősi helyviszonyjelentését a szerkezetben rekonstruálni.

(20) **Csilla épp írta meg a leckéjét, amikor...*

(21) **Épp olvastam el a könyvet, amikor...*

A fenti példákat bár a mozgást kifejező igekötős igék mintájára képesek lehetünk analógiás úton értelmezni, a Magyar Nemzeti Szövegtár és az internetes keresési adatok alapján azonban az látható, hogy a nyelvhasználat kerüli ezt az inverziós megoldást. Az igekötő megjelenése ugyanis zavaró lehet konstrukcióban, mivel a *megír* és az *elolvas* esetében a befejeződés pillanata előtti folyamatot az alapigék (*ír, olvas*) által kifejezett jelentés nagyjából lefedi, így ha a beszélő magát a folyamatot akarja egy másik eseménnyel viszonyba állítani, akkor elég az alapigét önmagában használnia, mivel a határpont igekötő általi markáns kidolgozása a folyamat ábrázolása szempontjából irreleváns. Az igekötős igék által kifejezett jelentés azonban nem mindig áll ilyen szoros kapcsolatban az alapige által reprezentált tartalommal. Akadnak olyan igekötős igék, mint a *beszámol*, a *felolvas* vagy a *bemutatkozik*, amelyek által reprezentált eseményeket igekötős alakban is képesek vagyunk cselekvésekként értelmezni, jelentésük azonban nagyon távol áll az alapigék jelentésétől. Mivel a jelen időhöz prototipikusan a folyamatos szemléletmód kapcsolódik, ezért ezek az igekötős igék egyenes szórenddel jelen időben, a beszédeseménnyel viszonyba állítva magát a cselekvést és nem az egész eseménysémát helyezik a figyelem előterébe (pl. *Éva épp felolvas egy mesét, Épp beszámol az élményeiről*). A múlt időben azonban az egyenes szórendű igealakot tartalmazó szerkezetek kontextustól függően perfektív és imperfektív esemény is reprezentálhatnak.

(23) *A műsorvezető éppen felolvasott egy közleményt, mikor az asztalán egy csótány jelent meg, majd magabiztosan végigmászott az asztalon.* (internet)

A fenti példákban a szerkezet alapján nem lehet eldönteni, hogy a főmondatban ábrázolt események folyamatban voltak vagy már befejeződtek, amikor egy másik esemény bekövetkezett. Egyértelműen csak a referenciális jelenet ismeretében lehetne feloldani az értelmezési dilemmát, ám az esetek többségében ez nem áll rendelkezésünkre. Esetenként azonban, ha a megnyilatkozó egyértelműsíteni akarja az esemény szemléletét, akkor találkozhatunk olyan szerkezeti megoldásokkal, mint a (24) példában látható szerkezet, ahol az *épp* partikula után közvetlenül az inverz igekötős szerkezet áll, aminek következtében az esemény egyértelműen folyamatos szemléletű lesz.

(24) *Épp olvastam fel Sanyi anyukájának az SMS-ét, hogy „Vigyázzatok magatokra!”, amikor egy furcsa hangot hallottam, és az autónk eleje egy kicsit balra tolódott.* (internet)

A fenti példában szereplő konstrukció mellett azonban találkozhatunk egy másik megoldással is, amely talán a (24) mondatban található szerkezetnél is begyakorlottabb, és ugyancsak az esemény (progresszív) imperfektív ábrázolását segíti elő. Az események szimultán ábrázolásánál ugyanis az éppen, épp partikulák az ige egy bővítményét is nyomatékosíthatják, viszont az időhatározói mellékmondat miatt továbbra is az egész esemény kerül viszonyba egy másik eseménnyel.

(25) *Pellaeon kapitány éppen az újonnan befutott jelentést olvasta fel, [...] amikor Rukh harcképtelenné tette a kapitányt.* (internet)

A (25) példában a partikula, valamint az igekötő és az ige inverziója is a tárgyi vonzatra irányítja a figyelmet, amely mivel azt az entitást dolgozza ki, amire a cselekvés irányul, az esemény ábrázolása szempontjából is rendkívül jelentős. Számos nyelvben megfigyelt általános tendencia, hogy ha a cselekvés egy már létező entitásra irányul, azt manipulálja és nem a cselekvés során jön létre, akkor a tárgy érintettsége is hatással van az esemény szemléletére (vö. Hopper–Thompson 1980). Ha ugyanis csak az entitás egy részét változtatta meg a cselekvés, akkor nem érezzük komplettnek, egészében befejezettnek (pl. *szénát rak a szekérre*), míg ha az adott entitás egészére hatással van a cselekvés, akkor képes lefedni az egész eseménysemát (*meგრakja a szekeret*), a magyarban ezt a szemléletbeli különbséget az tárgy és a lativusi határozó változása is mutatja (vö. Zsilka 1966, Moravcsik 1978). A (25) példában azáltal, hogy a tárgyi vonzat előtérbe kerül

az esemény folyamatra irányítja a figyelmet, így a (22) és a (23) példákban megfigyelhető értelmezési dilemma megszűnik, valamint a fókusz miatt az inverzió sem hat furcsán, mivel az igekötőt nem szükséges határozószóként értelmeznünk. Ez a megoldás az egyszerű alapigével kifejezett folyamatos szemléletű szerkezeteknél is megfigyelhető (pl. [...] *éppen könyvet olvasott, amikor figyelmes lett a történetekre* (MNSz)), bár ezeknél a szerkezeteknél a bővítmény kiemelésének nincs közvetlen hatása az esemény szemléletére, könnyen elképzelhető azonban, hogy a (progresszív) imperfektív szemléletű eseményeknél sokkal természetesebb valamely bővítmény kiemelése által hangsúlyozni az esemény folyamatszerűségét, mint csak önmagát a folyamatot a figyelem előterébe helyezni. Ennek megállapításához további korpusz alapú gyakorisági vizsgálatokra lenne szükség, amelyre jelen tanulmány nem vállalkozott.

Összegzés

Az aspektus, azaz az események diskurzusban való ábrázolását meghatározó szemléletmód a nyelvi rendszer egészét átható jelenségnek tekinthető, amely az egészségesség és a folyamatosság általános kognitív megismerő mechanizmusok által feldolgozható különbségén nyugszik. Az egészségesség és a folyamatosság habár univerzális eseményszemléletű kategóriáknak tekinthetők, és szövegbeli, az események viszonyának egyértelműsítését szolgáló szerepük is a különböző nyelvekben rendkívül hasonló, az egyes nyelveken belül a szemléletmódok létrehozásának módszerei különbözőek lehetnek, amely az adott nyelv egész aspektusrendszerének további szerveződésére is kihat.

Az aspektuális tartalmak ugyanis a kontextusban konstruálás során jönnek létre, ugyanakkor az ábrázolás lehetőségei nagyban függenek az ige jelentésszerkezetébe sematikusán kódolt eseményszerkezettől is. A konstruálás kiindulópontja és iránya azonban a különböző nyelvekben eltérő lehet. Egy gyakori módszer szerint az alapige sematikusán az egész eseményszerkezetet kódolja, amelyből a közbülső cselekvés jellemzőjének kiemelésével lehet az eseményt folyamatként reprezentálni. Ebben a típusban tehát jellemzően egy sematikusabb egészsleges szemléletű alak áll szemben egy jóval specifikusabb jelentésű folyamatos alakkal. Erre a típusra, ahol a non-progresszív és progresszív alakok és ábrázolásmódok képezik az aspektusrendszer alapját, példa lehet az angol, a magyarban viszont pont egy ellenkező konstruálási irányú módszerrel találkozhatunk. A magyarban ugyanis az alapigék nagy része az ígére jellemző mozdulatsort, magát a cselekvést kódolja, amelyből egy természetes határpont kidolgozásával és figyelem előterébe helyezésével képesek vagyunk az adott eseményt egészslegesen

ábrázolni. Ebben a megoldásban tehát egy sematikusabb alakú és jelentésű folyamatos, imperfektív alak és a vele szemben álló specifikusabb egészeleges ábrázolásmód alkotja az aspektusrendszer alapját.

A progresszív, azaz a specifikus folyamatos szemléletmód habár nem alkotja a magyar aspektusrendszer központi kategóriáját, két esemény viszonyba állítása és közel egy időben való ábrázolása lehetővé teszi a progresszív jelentéstartalom kifejezését, továbbá a jellegzetes szerkezet, amely ehhez a jelentéstartalomhoz kapcsolódik a magyar aspektusrendszer működése és a szemléletmódok szerveződése szempontjából is fontos jellemzőkre világít rá.

Az éppen, épp (pont) partikulákat tartalmazó főmondat, amelynek referenciaidejét a beszédidő vagy az időhatározó mellékmondat szolgáltatja, nem kizárólag (progresszív) imperfektív folyamatok ábrázolására alkalmas, hanem perfektív egészeleges szemléletű események röviddel egy másik esemény előtti befejeződését is képes kifejezni. A jelenség elsősorban annak köszönhető, hogy az éppen, épp partikulák kizárólag az ige jelentésszerkezetéből kiemelt és/vagy a figyelem előterébe helyezett jelentésmozzanatot képesek nyomatékosítani. Ennek következtében azonban az igék perfektivitási potenciáljából adódó konstrukciós skalaritás, amely más szerkezetekben tapasztalható némiképp felborul, és kizárólag az igekötős igék egyenes szórendű alakjaival vagyunk képesek az éppen-es szerkezetben az eseményeket egészelegesen ábrázolni. A szerkezet vizsgálata tehát hozzásegíthet bennünket az igekötők aspektuális ábrázolásban betöltött kitüntetett szerepének megértéséhez, valamint a különböző szemléletmódok konstrukciós természetének belátásához, azonban a téma teljesebb megértéséhez további, elsősorban korpuszalapú gyakorisági vizsgálatok szükségesek.

Felhasznált irodalom

- BOOGAART, RONNY – JANSSEN, THEO 2007. Tense and Aspect. In: DIRK GEERAERTS AND HUBERT CUYCKENS (szerk.) *Handbook of Cognitive Linguistics*. New York: Oxford University Press. 803–828)
- BYBEE, JOAN L. 1985. *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins.
- BYBEE, JOAN L. – PERKINS, REVERE – PAGLIUCA, WILLIAM 1994. *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- CORMRIE, BERNARD 1976. *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge UP.
- D. MÁTAI MÁRIA 1992. Az igekötő. In: BENKŐ LORÁND (főszerk.). *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1*. Budapest: Akadémiai. 433–441.

- DAHL, ÖSTEN 1985. *Tense and aspect systems*. Oxford: Blackwell.
- HOPPER, PAUL J.– THOMPSON, SANDRA A. 1980. Transitivity in Grammar and Discourse. *Language*, Vol. 56, No. 2 (Jun., 1980). 251–299.
- HOPPER, PAUL. 1982. Aspect between discourse and grammar: An introductory essay for the volume. In: PAUL HOPPER (szerk.) *Tense-Aspect: between semantics & pragmatics*, Amsterdam: John Benjamins. 3–18.
- IMRÉNYI ANDRÁS 2009. Towards a unified functional account of structural focus and negation. In *Hungarian. Acta Linguistica Hungarica*: 56. 342–374.
- KIEFER FERENC 1992. Az aspektus és a mondat szerkezete. In KIEFER FERENC (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 797–886.
- KIEFER FERENC 2006. *Aspektus és akcióminőség: különös tekintettel a magyar nyelvre*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- LADÁNYI MÁRIA–KIEFER FERENC 2000. Az igekötők. In KIEFER FERENC (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 453–518.
- MORAVCSIK, EDITH A. 1978. On case marking of objects. In GREENBERG, JOSEPH H. (szerk.) *Language: Syntax Vol. IV*. California: Stanford University Press.
- PÁTRÓVICS PÉTER 2004. *Az aspektus története és tipológiája*. Budapest: Akadémiai.
- PÉTER MIHÁLY 2008. Az aspektusról – más aspektusból. *Magyar Nyelv*: 104. 1–11.
- SINHA, CHRIS 1999: *Grounding, Mapping and Acts of Meaning*. In: THEO JANSSEN AND GISELA REDEKER (eds.) *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope and Methodology*. Berlin & New York, Mouton de Gruyter. 223–255.
- SMITH, CARLOTA S. 1997. *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer.
- STERNBERG ROBERT J.–STERNBERG KARIN 2012. *Cognitive Psychology*. Wadsworth: Cengage Learning.
- WACHA BALÁZS 1989. A folyamatos – nem-folyamatos szembenállásról. *ÁNYT. XVII*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 279–328.
- WALLACE, STEPHEN 1982. Figure and Ground: The Interrelationship of Linguistic Categories. In: PAUL HOPPER (szerk.) *Tense-Aspect: between semantics & pragmatics*, Amsterdam: John Benjamins. 201–222)
- ZSILKA JÁNOS 1967. *A magyar mondatformák rendszere és az esetrendszer (Tárgyas mondat szerkezetek)*. Nyelvtudományi Értekezések 53. sz. Budapest: Akadémia Kiadó.